

PROPOZYCJE „ETHOSU”

Panorama współczesnej filozofii, red. J. Hołówka, B. Dziobkowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, ss. 559.

Jacek Hołówka i Bogdan Dziobkowski, redaktorzy *Panoramy współczesnej filozofii* i jednocześnie autorzy dwóch zawartych w tym tomie artykułów, podjęli się trudnego zadania prezentacji najważniejszych kwestii i sporów zajmujących obecnie filozofów. Swoją projekt scharakteryzowali następująco: „Wybraliśmy jedenaście dziedzin filozofii i znaleźliśmy dwudziestu dwóch autorów, których te dziedziny żywo interesują. W każdej dziedzinie wyodrębniliśmy po dwa stanowiska: albo przeciwstawne, albo komplementarne. Nie jest to więc pojedynek na słowa, choć w wielu przypadkach zarysowane stanowiska dzielą silne kontrowersje. Sąsiadujące ze sobą wypowiedzi mają często wiele wspólnego, i to, co je łączy, można uznać za aktualny stan wiedzy” (s. 8).

Do przedstawienia problematyki epistemologicznej redaktorzy zaprosili Jana Woleńskiego, który omawia różne rodzaje naturalizmu i dyskusje z nimi związane, oraz Renatę Ziemińską, która przedstawia odmiany sceptycyzmu (wśród nich jego nową postać, jaką jest sceptycyzm znaczeniowy), podkreślając jego doniosłość dla rozwoju wiedzy, zwłaszcza naukowej. W rozdziale poświęconym ontologii Maciej Sendłak i Tadeusz Szubka przedstawiają dwie konkurencyjne odmiany esencjalizmu, stanowiące przedmiot dyskusji w najnowszej metafizyce analitycznej: esencjalizm modalny oraz amodalny esencjalizm arystotelesowski. W drugim tekście tego rozdziału Maciej Sojn przedstawia dwie wersje deflacionizmu: jedna z nich stanowi rozwinięcie poglądów Ludwiga Wittgensteina, druga – Rudolfa Carnapa, skupiając się na krytyce tej ostatniej. Rozdział dotyczący etyki otwiera artykuł Joanny Górnickiej Kalinowskiej, w którym autorka zastanawia się nad znaczeniem sporu między systemami etyki konsekwencjalistycznej i nonkonsekwencjalistycznej, wskazując, że jego przedmiotem są raczej procedury niż wartości i że rzeczywista refleksja i praktyka moralna łączy obie te perspektywy. W drugim tekście Andrzej Szostek analizuje współczesną etykę cnót w świetle personalizmu etycznego, argumentując, że etyka cnót nie powinna być traktowana jako samodzielna teoria, lecz jako część systemu obejmującego również

antropologię filozoficzną. W rozdziale poświęconym estetyce Iwona Lorenc ukazuje doniosłość doświadczenia estetycznego jako ważnego w kontekście kultury współczesnej sposobu uzyskania dostępu do doświadczeń innych ludzi, włączenia własnego sposobu przeżywania świata w ciągłość doświadczenia kulturowego i poszerzenia samowiedzy, a Zofia Rosińska i Andrzej Zieliński omawiają fenomen i kategorię komunikacji, skupiając się na komunikacji przez sztukę i przypominając, że komunikowanie oznacza nie tylko przekazywanie, ale również dzielenie się i uczestnictwo. Filozofię logiki prezentują artykuły Krzysztofa Wójtowicza i Krzysztofa A. Wieczorka. Pierwszy z nich wprowadza czytelnika rozumienie pojęcia teorii aksjomatycznej i sygnalizuje związane z nim fundamentalne pytania filozoficzne o charakterze epistemologicznym i ontologicznym. Drugi omawia powstałą w dwudziestym wieku logikę nieformalną i ukazuje jej przydatność w ocenie wartości argumentacji spotykanych w codziennym życiu. W rozdziale dotyczącym filozofii języka Joanna Odrowąż-Sypniewska przedstawia trudności związane semantyką warunków prawdziwości sformułowaną przez Donalda Davidsona (odwołującą się do Alfreda Tarskiego koncepcji prawdy) oraz próby rozwiązania tych problemów. W drugim artykule tego rozdziału Bogdan Dziobkowski skupia się na zaproponowanej przez Saula Kripkego wersji nonfaktualizmu semantycznego i nawiązującym do wypowiedzi Ludwiga Wittgensteina paradoksie sceptycznym dotyczącym kierowania się regułą, a także omawia próby jego rozwiązania, które doprowadzają go do sformułowania stanowiska, które określa jako kwietystyczne. Rozdział poświęcony filozofii umysłu zawiera teksty Marcina Miłkowskiego i Jacka Hołówki. W pierwszym z nich autor omawia ewolucję pojęcia sztucznej inteligencji w związku z badaniami prowadzonymi w różnych dziedzinach nauki (na przykład neurobiologii, kognitywistyki czy robotyki) i sygnalizuje związane z tymi badaniami problemy filozoficzne i etyczne. Autor drugiego artykułu poszukuje realnej definicji świadomości ludzkiej, którą uznaje za osobny rodzaj naturalny, wskazując jej cechy charakterystyczne, wykształcone w procesie ewolucji, lecz niewystępujące u zwierząt, jak na przykład rozróżnianie pierwszoosobowego i trzecioosobowego punktu widzenia, zdolność tworzenia alternatywnych scenariuszy wydarzeń czy krytycznego badania jej treści. W kolejnym rozdziale, poświęconym filozofii nauki, Adam Grobler omawia stanowisko realizmu w kontekście tej dyscypliny, różne rodzaje argumentów przeciwko niemu (semantyczny, empirystyczny, pragmatyczny, historyczny i socjologiczny) oraz przedstawia formę realizmu jego zdaniem niepodatną na taką krytykę. Wojciech Sady zastanawia się na sensem i konsekwencjami instrumentalizmu w filozofii nauki oraz pojęć mu pokrewnych: konwencjonalizmu, fikcjonalizmu, fenomenalizmu, antyrealizmu naukowego i społecznego konstruktywizmu. Rozdział dotyczący filozofii polityki otwiera artykuł Damiana Leszczyńskiego, w którym autor podejmuje próbę sformułowania najogólniejszej definicji konserwatyzmu pozwalającej ukazać zarówno jego odrębność, jak i podobieństwa do nurtów zwykle przedstawianych jako wobec niego antagonistyczne: liberalizmu i socjalizmu. W drugim tekście tego rozdziału Andrzej Szahaj, łącząc obiektywizm opisu z osobistym zaangażowaniem, odpowiada na pytanie, które elementy tradycji myślenia liberalnego warto ocenić, a które należałoby poddać krytyce. Swego rodzaju dopełnienie

tego rozdziału stanowi rozdział następnym, poświęcony filozofii społecznej. Adam Chmielewski przedstawia w nim komunitaryzm, który uważa za paradygmat intelektualny, stanowiący odpowiedź na trudności związane z destabilizacją struktur społecznych i instytucji wskutek zarówno praktyk neoliberalnych, jak i kryzysu neoliberalizmu. Magdalena Środa wskazuje natomiast trwale – pomimo krytyki i pojawienia się nowych perspektyw antropologicznych, w których ginie jednostka – osiągnięcia indywidualizmu jako fundamentu systemów liberalnej demokracji i wehikułu procesów emancypacyjnych. Ostatni rozdział książki dotyczy zagadnień filozofii religii. W pierwszym zawartym w nim tekście Jan Krokos analizuje kategorię objawienia, przedstawiając zarówno sposoby jego rozumienia w różnych religiach, jak i podejmując próbę uchwycenia jego istoty, a także omawiając jego przedmiot, rodzaje, treść, cel oraz przyjmowane wobec niego postawy. W tekście drugim Piotr Gutowski i Marcin Iwanicki przedstawiają problematykę związaną z doświadczeniem religijnym: analizują między innymi jego pojęcie i odmiany, relację samego doświadczenia do jego interpretacji czy jego związki z moralnością, a także dokonują prezentacji klasycznych i współczesnych badań filozoficznych nad doświadczeniami religijnymi.

Jak wskazuje pobieżny nawet przegląd zawartości książki, *Panorama współczesnej filozofii* jest pozycją bardzo bogatą treściowo i stanowi interesujące wprowadzenie w problematykę dzisiejszej refleksji filozoficznej. *Panorama...* – czy też niektóre jej partie – może się wprawdzie okazać trudna w odbiorze dla czytelnika nieoswojonego z tekstami filozoficznymi, ale trudność ta jest poniekąd nieunikniona: odbiorca zapoznaje się bowiem z materiałem nowym, zróżnicowanym i złożonym. Autorzy poszczególnych artykułów ułatwiają jednak to zadanie, starając się o przystępność języka, a redaktorzy całości wspierają czytelnika za pomocą listy pytań i zagadnień do dyskusji (zob. s. 9-27). Lista ta, zawierająca po dziesięć kwestii odnoszących się do każdego rozdziału, może również ułatwić pracę tym, którzy zechcą wykorzystać *Panoramę...* jako pomoc dydaktyczną (nie zapomniano także o indeksach nazwisk i pojęć oraz krótkich informacjach o autorach tekstów).

Oprócz wartości merytorycznej i niewątpliwej użyteczności *Panorama współczesnej filozofii* ma dodatkowe zalety. Zapoznając się z zagadnieniami myśli zachodniej jako całości, uzyskujemy też bowiem pewien obraz – fragmentaryczny wprawdzie – filozofii polskiej. Autorzy zebranych w tomie artykułów to przecież aktywni polscy filozofowie, którzy w swoich tekstach nie tylko zdają sprawę z toczących się obecnie dyskusji, ale sami zabierają w nich głos. Redaktorzy pozostawili też autorom znaczną swobodę w sposobie podejścia do ich tematów i do sposobu prezentacji treści. Dzięki temu odnosi się wrażenie, że książka jest odbiciem żywej, dynamicznej wymiany myśli między zaangażowanymi rozmówcami – wymiany, do której zaproszony zostaje także czytelnik. Oczywiście można dyskutować, czy *Panorama...* dobrze oddaje stan filozofii współczesnej, czy przedstawione w niej zagadnienia faktycznie są najważniejsze, czy nie pominięto kwestii istotnych. Taka refleksja również jest nieunikniona, a kształt książki, którą otrzymaliśmy, wynika właśnie z prób odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób poprzez części ukazać bardzo rozległą całość. Taka refleksja może też być pouczająca. Ważniejsze jest jednak dostrzeżenie tego, co się zdecydowanie w omawianej książce udało, a co określiłabym

jako uchwycenie czegoś z istoty czy ducha filozofowania jako takiego. Tak sformułowana opinia może się jednak wydawać niejasna: trzeba by bowiem ową istotę czy ducha dookreślić, a to przekracza ramy krótkiego omówienia. Polecając książkę, powiedzmy zatem słowami jej redaktorów, że przekonuje ona czytelnika, iż „filozofia może być jasna, ciekawa oraz inspirująca, nawet jeśli nie ogłasza niepodważalnych ustaleń” (s. 27).

P.M.

Barbara Skarga, *Kłopoty intelektu. Między Comte'em a Bergsonem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, ss. 450.

Kłopoty intelektu. Między Comte'em a Bergsonem Barbary Skargi – książka, której pierwsze wydanie ukazało się w roku 1975 – stanowi kolejny tom dzieł zebranych zmarłej w roku 2009 wybitnej polskiej filozofki i historyczki filozofii, przygotowywany z inicjatywy noszącej jej imię Fundacji na rzecz Myślenia. W pracy tej, w której po raz pierwszy zostaje zarysowana i zastosowana autorska koncepcja formacji intelektualnych, Skarga analizuje rozwój i upadek francuskiej filozofii pozytywistycznej. Taka charakterystyka tematyki polecającej pozycji może nie zachęcać do jej lektury, bo – jak pisze w „Przedmowie” Bartosz Działoszyński – „kto dziś pasjonuje się niuansami pozytywistycznych spekulacji na temat statusu nauki, teorii poznania czy przyszłego, utopijnego społeczeństwa” (s. 13), spekulacji prowadzonych przez niekiedy całkowicie już zapomnianych myślicieli? Działoszyński wyjaśnia dlaczego myśliciele owi zainteresowali Skargę, a także dlaczego warto sięgnąć zarówno po *Kłopoty intelektu*, jak i po inne jej prace. Stwierdza również: „Historię filozofii należy uprawiać w taki sposób, by zarazem była filozofią *tout court* – twórczo, a nie odtwórczo, inspirująco, a nie schematycznie. Barbara Skarga z pewnością umiała to robić, ale nie doszła do tego od razu, ani nie realizowała tej zasady w jeden sposób. Książki filozofki to kolejne próby zmierzenia się z tym problemem, doskonalenia techniki pisarskiej i filozoficznej, poszukiwania nowych ujęć. Nie inaczej jest z tym tomem” (tamże).

W wypadku omawianej książki twórcze uprawianie historii filozofii oznacza również przekraczanie jej granic ku rozważaniom metodologicznym, metafizycznym, a także filozoficznokulturowym. Lektura *Kłopotów intelektu* może być użyteczna – a może nawet należałoby ją uznać za niezbędną – w procesie kształcenia historyków filozofii i filozofów, nie tylko jednak ze względu na treść tej pracy. Wielkim jej atutem jest bowiem język – piękna, giętka, literacka polszczyzna. Za jej pomocą autorka jasno i naturalnie przedstawia złożone zagadnienia filozoficzne, jednocześnie pozwalając czytelnikowi do pewnego stopnia odczuć klimat opisywanych dyskusji, poznać osobowości prowadzących je ludzi i kontekst kultury, w której byli zanurzeni i którą współtworzyli. Obcowanie z takim językiem polskim mogłoby okazać się pouczające i inspirujące (a niekiedy zapewne i zawstydzające) dla współczesnych polskich humanistów, z których wielu wydaje się pozostawać niejako w niewoli tekstów obcojęzycznych – zwłaszcza angielskich.

Pracę Barbary Skargi można jednak polecić wszystkim czytelnikom o zainteresowaniach humanistycznych – zwłaszcza tym, którzy starają się zrozumieć zarówno korzenie, jak i wewnętrzne sprzeczności współczesnej kultury Zachodu, a także zastanawiają się nad sposobami, w jakie wciąż wydaje się w niej przejawiać duch pozytywizmu. Niezależnie jednak od zainteresowań, nawet przy całkowitej obojętności wobec francuskich filozofów dziewiętnastego wieku, *Kłopoty intelektu* mogą być źródłem czytelniczej satysfakcji – sposób narracji sprawia, że książka po prostu wciąga od pierwszych stron, a perypetie myśli jej bohaterów okazują się – być może wbrew początkowym oczekiwaniom – uniwersalne.

P.M.